
UDK 327.3:339.923
Izvorni znanstveni članak
Primljen 17. IV. 2015.

MLADEN STANIČIĆ – JOSIP SAPUNAR

Visoka škola međunarodnih odnosa i diplomacije Dag Hammarskjöld
mladen@imo.hr

GLOBALNA SIGURNOST IZMEĐU DRŽAVE I TRŽIŠTA

Sažetak

Nakon završetka hladnoga rata mijenja se paradigma globalne sigurnosti. Sve su manje mogućnosti međudržavnih sukoba (zanemarive, ali ne i nemoguće), dok globalnu sigurnost više ugrožavaju tzv. nedržavni akteri, kao što su razne terorističke skupine, nove prijetnje u obliku krijumčarenja ljudi, droga, oružja masovnoga uništenja itd. Na njih je sve teže reagirati s pozicije logike države, već treba reagirati zajednički, na osnovi zajedničkih kriterija, a takve kriterije nudi logika tržišta. Budući da države još uvijek igraju određenu ulogu u učvršćivanju globalne sigurnosti, bilo bi optimalno kombinirati logiku države i tržišta, što znači njihovo prožimanje. O tome svjedoče problemi koji se javljaju oko rješavanja aktualnih sigurnosnih kriza u svijetu, kao što je primjerice slučaj Ukrajine. Ako se rješenja traže samo na osnovi logike tržišta ili samo na osnovi logike države, a ne na osnovi prožimanja tih dviju logika, izgledi za očuvanje globalne stabilnosti i sigurnosti bitno se smanjuju.

Ključne riječi: globalna sigurnost, tržište, država, terorizam

Uvod

Ako postoji opća suglasnost da je pad Berlinskoga zida definitivno označio kraj hladnoga rata i borbe dvaju razvojnih modela za prevlast u svijetu, komunizma i kapitalizma, koja je završila pobjedom kapitalizma, tada analiza ekonomskih uzroka takve završnice može bolje pomoći njezinu razumijevanju, a i sprječavanju da se iste pogreške, koje su i dovele do takva sukoba, što se iz političkoga mogao transformirati u nasilni (kubanska kriza 1962.), ne ponove u budućnosti.

Na početku analize treba još jednom istaknuti koliko su upravo ekonomski razlozi (dakle tržišni) utjecali na takav rasplet u kojem politički sukob nije prerastao u oružani, nego se završio mirnim putem, iako je u njemu jedna strana očito izgubila. Rječnikom međunarodne političke ekonomije (MPE) izgubila je strana čija se aktivnost zasnivala na logici države, teoretski gledano na osnovama realne teorije međunarodnih odnosa, a pobijedila je ona čija se aktivnost zasnivala na logici tržišta, dakle na osnovama liberalne ili čak neoliberalne teorije međunarodnih odnosa. Sovjetski Savez i cijeli njegov tabor nije mogao ekonomski pratiti natjecanje u naoružanju, sigurnosti i znanosti (npr. istraživanje svemira) sa SAD-om i drugim zapadnim državama, pa se urušio sam od sebe. Logika tržišta je dakle urušila logiku države¹. Pobjeda kapitalizma značila je ujedno i globalnu pobjedu tržišne logike koju su prihvatili i bivši protivnici. Dok je na teoretskom planu time prevladana realna teorija međunarodnih odnosa, na političkome planu ta se pobjeda pretvorila u novu reinkarnaciju političkoga modela liberalizma, dakle liberalne demokracije, na osnovi liberalne teorije međunarodnih odnosa sa svim svojim implikacijama. Takvom analizom može se zaključiti da je pobjeda logike tržišta, i na toj osnovi modela liberalne demokracije, učvrstila i globalnu sigurnost. O tome su govorili mnogi koji su smatrali da je pobjeda logike tržišta konačna i da se pretpostavljeni budući sukobi više neće zasnivati na ideološkim podjelama nego samo ekonomskim, što znači da će se rješavati mirnim putem, pregovorima, tržišnim natjecanjem itd.

Kritičari takve teorije shvatili su je kao poruku da je nađen konačni oblik političko-ekonomskoga modela i da je tako čovječanstvo doživjelo

svoj politički vrhunac. Autori, kao primjerice Fukuyama, odmah su reagirali izjavivši da su bili krivo shvaćeni jer da se konačni model nikada ne može pronaći, to bi značilo kraj čovječanstva. Ustvrdili su samo da je logika tržišta iznijela jednu pobjedu, ali to ne znači da će ona funkcionirati bez problema i da ne će uzrokovati nove probleme. Potvrdu za to dobili su padom njujorških tornjeva blizanaca. To je bio završetak jedne ere koja je počela padom Berlinskoga zida, a završila padom tornjeva, što je pokazalo da ni logika tržišta nije univerzalni lijek za globalnu sigurnost.

Kao najveći institucionalni pobjednik logike tržišta postale su Sjedinjene Američke Države jer su one uvijek bili predvodnik kapitalističkoga, tj. tržišnoga načina razmišljanja. Budući da se ideološki protivnik, komunizam, i institucionalno urušio (raspad Sovjetskoga Saveza), SAD su ujedno postale i glavni čimbenik globalne sigurnosti. Tako je svijet ušao u razdoblje unilateralizma (imajući u vidu i sve ostale oblike međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa), i u političkome i u ekonomskome kontekstu. SAD je diktirao kako će izgledati nova sigurnosna koncepcija NATO-a, kako će se razvijati procesi globalizacije, najviše je utjecao na sve međunarodne organizacije, vojne intervencije bile su jednostrane (Haiti, Venezuela, Pustinjska oluja) itd. Možda se najviše od svega utjecaj SAD-a osjetio u ekonomiji – na osnovi kapitalističko-tržišnoga shvaćanja u ekonomiji se na globalnoj razini razvio proces neoliberalizma sa svim njegovim dobrim ili lošim implikacijama. I sve je to trajalo do rujna 2001. godine kada su teroristi napali New York i Pentagon što je unijelo veliku dozu nestabilnosti u sustav globalne sigurnosti koju je do tada diktirao SAD. Pokazalo se da sustav, zasnovan samo na tržišnoj logici, nije garancija održavanja globalne sigurnosti i da na neki način država kao mehanizam nije rekla posljednju riječ. Teoretski gledano to je značilo da još vrijede neki elementi realne teorije međunarodnih odnosa ili da se barem moraju prožimati bar s nekim elementima liberalne teorije.

1. Nove prijetnje

Da se odmah pojasni, nije riječ o situaciji u kojoj se međudržavni politički sukobi mogu pretvoriti u oružane kao što bi predviđala realna teorija međunarodnih odnosa. Upravo suprotno, u novoj se sigurnosnoj situaciji ocjenjuje da novi međudržavni sukobi nisu vjerojatni, ali da se javlja niz nedržavnih čimbenika koji ugrožavaju globalnu sigurnost. To su primjerice razne terorističke grupe, koje imaju određenu podršku nekih država, ali djeluju na multilateralnoj razini.¹ Njima se tržišna logika, i na toj osnovi utemeljen neoliberalizam u ekonomiji i unilateralizam u sigurnosnim odnosima, ne može sam suprotstaviti.

Zemlje koje podržavaju terorizam uglavnom ne rabe ekonomsko-politički model zasnovan na tržišnim načelima nego na državnim. I tu se sukob između državnih i tržišnih načela čini nesvladivim. Dok je, primjerice, u zemljama liberalne demokracije, koja počiva na tržišnim načelima, osnovna jedinica života pojedinac ili poduzetnik², u državama, koje svoje aktivnosti zasnivaju na načelima kolektiva dakle države, pojedinac je samo u službi kolektiva. Pojedinac je nevažan, važni su kolektivni interesi, viši interesi, a ponajviše politički interesi. Život pojedinca je nevažan, osim ako u službi viših kolektivnih interesa poduzme neki samoubilački korak (bombaši samoubojice), koji je u službi viših interesa, kojima služe i terorističke grupe. Isto se projicira i na shvaćanje uloge religije u društvu – dok je liberalna demokracija odavno postavila granicu između vjere i politike i tako omogućila pojedincu veću slobodu na tržištu, teroristički fundamentalizam upravo živi na simbiozi religije i politike, pa i nije rijetkost da su u takvim državama vjerske vođe utjecajnije od političkih struktura.

U toj nepomirljivosti načela države i tržišta krije se i najveća opasnost za globalnu sigurnost. Problem je u tome što su u toj antinomiji obje strane vrlo konzistentne, tako da se zasad ne vidi nekakva mogućnost kompromisa ili sporazuma između njih, pa se tako dogodilo da na prvi pogled teoretska ili politička antinomija između logike države

1 Al Qaeda, ISIL, Boko Haram itd.

2 Poznata je rečenica Margareth Thatcher da ona ne zna što je to društvo, da samo zna što je to pojedinac, što je glavni moto modela neoliberalizma.

(kolektiva) i logike tržišta (individualitet) preraste u oružani sukob širih razmjera. Događaji u rujnu 2001. u SAD-u pokazali su da i u postizanju globalne sigurnosti, unilateralizam kao sigurnosni projekt, koji u ekonomiji počiva na tržišnim načelima, ima svoje granice. Nakon desetogodišnjega razdoblja njegove dominacije, pokazalo se da treba naći nove oblike sigurnosnih odnosa, a koji će na gospodarskome planu počivati na prožimanju utjecaja države i tržišta. I tako se svijet opet vratio sustavu multilateralizma, koji je uključivao ne samo tržišne i neoliberalni SAD nego i Rusiju i NR Kinu sa svojim oblicima prožimanja utjecaja države i tržišta, zatim mnoge multilateralne organizacije i integracije, kao što su UN, EU, sigurnosne saveze kao što je NATO i mnoge regionalne sigurnosne, ali i ekonomske organizacije.

Sve je dovelo do toga da države moraju surađivati s međunarodnim organizacijama, na osnovi svojih i ekonomskih interesa, ali i na osnovi međunarodnih političkih i ekonomskih interesa. Umnožile su se i globalizirale ugroze koje u svojoj osnovi imaju borbu protiv neoliberalnoga načina proizvodnje, dakle protiv tržišta. Nije to samo terorizam nego i ilegalna trgovina drogom, ilegalna imigracija, trgovina ljudima, organizirani kriminal, oružja masovnoga uništavanja itd. Ekonomska, tj. tržišna osnova za širenje tih prijetnji je i činjenica što neoliberalni, dakle tržišni kapitalizam, povećava razlike u razvijenosti, ne samo u lokalnim okvirima, nego i na svjetskoj razini. Većina tih ugroza dolazi ili ih podržavaju siromašne zemlje koje ne vide izlaz u nekoj tržišnoj borbi, nego u pribjegavanju nasilnim mjerama. U takvim se okolnostima unilateralizam, kao sigurnosni izlaz logike tržišta, nije u stanju suprotstaviti takvim prijetnjama.

2. Slabosti unilateralizma

Položaj država se promijenio u skladu s novim izazovima globalizacije, što znači u skladu s novom kombinacijom utjecaja države i tržišta. Države i dalje imaju svoje granice, svoj teritorij, svoj suverenitet, ali pod utjecajem tržišnih načela globalizacije, jer su sve, osim NR Koreje i donekle Kube, prihvatile ta načela, sva ta obilježja država dobivaju novu

konotaciju. Primjerice već se duže vrijeme ne može govoriti o gospodarskoj razini suvereniteta, kao što je to primjerice slučaj s EU-om. Vijeće EU-a i Europska komisija donose određene odluke koje su obvezatne za sve njihove članice, što je viša razina suvereniteta, a države na svojoj, dakle nižoj razini suvereniteta, imaju manevarski prostor za odlučivanje na koji će ih način provoditi. Već je istaknuto kako je mala vjerojatnost za neke veće međudržavne sukobe (iako nuklearna opasnost još nije sasvim uklonjena), ali da postoje važni nedržavni čimbenici čija aktivnost nadilazi državne granice (terorizam, krijumčarenje itd.), pa su države primorane surađivati preko svojih granica kako bi mogle odgovoriti na ove izazove (primjer zapadnoga Balkana). U tome se smislu pokazuje i besmisao proglašavanja neutralnosti jer se aktivnost tih grupa može organizirati unutar pojedinih država koje prema tim izazovima ne mogu ostati neutralne.

Nakon što se ispostavilo da nema velike vjerojatnosti za međudržavne sukobe, to ne znači da je mogućnost međunarodnih sukoba potpuno neutralizirana. Nekadašnji sukob svjetonazora oko dvojbe koja je sigurnija osnova za očuvanje globalne sigurnosti – logika države ili logika tržišta – pretvorio se sada u sukob civilizacija³, u čijoj osnovi opet leži antinomija država – tržište. Samo na drugi način – na jednoj strani je opet tržište, dakle kapitalistički način proizvodnje, institucionalno znači zapadne zemlje na čelu sa SAD-om, a na drugoj strani logika kolektiva koju podržavaju one države, najčešće siromašne, koje smatraju da se jedino nedemokratskim, najčešće terorističkim mjerama treba boriti protiv takve logike tržišta. U terminima MPE-a vodi se borba između liberalizma i religijskoga fundamentalizma, koji je u ovom trenutku najčešće islamski, ali i drugi fundamentalizmi nisu isključeni. Katolička crkva u Hrvatskoj također je izraziti protivnik liberalne demokracije i prevelikih sloboda. Islamski fundamentalizam, koji treba razlikovati od muslimanske vjere, trenutno je samo fizički najjači – financijski ga podržava mnogo država, ima brojan ljudski kapital spreman na žrtvu, a na

3 Pritom ne mislimo na sukob civilizacija kako ga je prognozirao Samuel Huntington.

ruku mu ide i financijska kriza u kojoj se nalazi njegov najveći protivnik – liberalizam.

U takvoj situaciji pobornici onih koji svoju aktivnost zasnivaju na tržišnim načelima, moraju dobro paziti do koje granice mogu ići sa svojim tržišnim, nazovimo ga, fundamentalizmom. Financijska kriza, u kojoj se kapitalistički, dakle tržišni, svijet sada nalazi, a čije su najgore posljedice povećanje već postojećih razlika u bogatstvu i razvijenosti, pruža dovoljno indikacija da su se pogoršale i neke loše strane tržišnoga fundamentalizma. Na tome pobornici većega utjecaja države izgrađuju svoj stav da je država još uvijek potrebna jer nitko drugi ne može utjecati na ispravljanje postojećih nedostataka tržišta. To na neki način priznaju i sami pobornici tržišnih načela kada iz državnih proračuna pokušavaju nadoknaditi financijske gubitke koji su pogodili mnoge banke i financijske agencije. Najbolji primjeri za to su pregovori oko ublažavanja problema eurozone, gdje se od nekih članica traži da kroz razne financijske instrumente pomognu onim članicama koje se nalaze u najvećim problemima. Što zapravo znači da se od država članica traži da utječu na vlastite financijske institucije da pozitivno odgovore na zahtjeve Europske komisije.

3. Kriza modela liberalne demokracije

Ovakva kriza tržišnih načela, a zapravo kriza modela liberalne demokracije, tj. liberalizma, ne događa se prvi put u povijesti. Nakon što je stupio na svjetsku scenu, nakon razdoblja prosvjetiteljstva, liberalizam je doveo do neslućenoga razvoja kapitalizma sa svim njegovim dobrim i lošim stranama. Te njegove loše strane dovele su početkom 20. stoljeća do novih ideologija, potpuno oprječnih liberalizmu, dakle oprječnih razvoju na tržišnim načelima, a to su bile autoritarne ideologije komunizma i fašizma koje su se temeljile na načelima države. Država je ušla u sve pore društva, pokušavajući najprije samo popraviti neke nedostatke tržišta, ali je tada njezin institucionalni razvoj dobio svoju posebnu dinamiku koja se pretvorila u diktaturu. Liberalizam je u zemljama, koje su prihvatile tu ideologiju, bio skoro pa politički zabranjen (jednostranački

politički sustav), tržišni zakoni prestali su djelovati. I to je trajalo neko vrijeme, dok politika načela potpunoga oslanjanja na državu nije pokazala svoje slabosti (propast komunizma i fašizma), te se politički i ekonomski razvoj opet vratio liberalizmu. Država se definitivno pokazala kao loš gospodar, mnogo lošiji nego tržište, iako je i ono imalo svoje slabe strane.

Međutim, čim se opet reinkarnirao i u praksi i u teoriji, liberalizam kao politički model i tržište, na osnovi čijih načela se taj model provodio, pokazao je svoje slabosti zbog kojih je i doživio krizu u 20. stoljeću kada su ga negdje dulje, a negdje kraće zamijenili njegovi glavni protivnici – komunizam i fašizam. Glavni problem bio je u tome što, unatoč svom dugom trajanju u pojedinim fazama razvoja čovječanstva, liberalizam nije uspio naći odgovore na svoja tri ugrađena sukoba: 1) individualizam – komunitarizam,⁴ 2) spontanost (antikonstruktivizam) – konstruktivizam i 3) racionalizam – skepticizam.⁵ Analiza tih ugrađenih sukoba govori o pokušajima rješavanja antinomije država – tržište koji zasad ostaju samo na pokušajima. I zbog toga, iako je liberalna demokracija kao politički model i tržišna načela kao njegov ekonomski izraz, zavlada većim dijelom svijeta, još uvijek nije postala osnova za očuvanje globalne sigurnosti.

Pojednostavljenje prvoga sukoba govori o granicama do kojih može ići sloboda individue, a da se ne ugrozi sloboda druge individue ili društva kao cjeline. Postavlja se pitanje dokle može ići sloboda tržišta i toleriranje njegovih imperfekcija, kao što je to socijalno raslojavanje, monopoli, slobodna konkurencija itd. O tome se pitanju raspravlja više od dvjesto godina, dakle od procvata, propasti te sve do sadašnje reinkarnacije liberalizma, a ako ništa drugo aktualna ekonomska kriza, ili kako to neki zovu kriza kapitalizma, pokazuje da taj problem nije riješen. S gospodarske strane on se iskazuje širenjem jaza u razvijenosti na nacionalnome i ekonomskome planu, što samo po sebi ugrožava globalnu

4 Komunitarizam je zajednički naziv za razne filozofije koje odbacuju radikalni individualizam u odnosu na zajedničko dobro.

5 Usp. GERALD F. GAUS, „Ideološka dominacija uz pomoć filozofske konfuzije: liberalizam u 20. stoljeću“, MICHAEL FREEDEN (ur.), *Političke ideologije, novi prikazi*, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 25. – 55.

sigurnost. Teroristi svih nazora nalaze utočište u uglavnom siromašnim zemljama, a one taj svoj položaj koriste, zasad uglavnom u političkoj borbi protiv razvijenih zemalja. Ugrožena je i nacionalna sigurnost u pojedinim razvijenim zemljama gdje su sve učestaliji javni i politički protesti socijalno ugroženih slojeva stanovništva.

Nije prvi put da se i u najbogatijim kapitalističkim zemljama organiziraju prosvjedi protiv svih posljedica tržišnih imperfekcija, pogotovo protiv razlika u standardu među pojedinim društvenim slojevima. Sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća ti su prosvjedi čak prerasli u otvoreni terorizam s mnogo ljudskih žrtava (Baader-Meinhoff ili grupa RAF u SR Njemačkoj, Crvene brigade u Italiji), a još prije toga nije se teško podsjetiti na višemjesečne studentske demonstracije u Parizu 1968. godine kada je život cijele jedne zemlje bio politički blokiran. Te su demonstracije tekle i završile miroljubivo, a mnogi njihovi protagonisti (Rudi Dutschke, Joschka Fischer, Daniel Kohn Bendit) završili su kao odani članovi establišmenta u zemljama liberalne demokracije. Glavno geslo tih demonstracija bilo je: „Budimo hrabri, tražimo nemoguće“, što je atraktivno zvučalo, ali nije bilo ostvarivo iz jednostavnoga razloga – jer nije bilo alternative. Pokazalo se da tržište, protiv čijih se slabosti tada demonstriralo, nije imalo alternative jer je njegov antipod, država, već tada, a sada pogotovo, bila u krizi. Vidjelo se naime i onda, a danas je to potpuno razvidno, da bilo koji politički model zasnovan na logici države, nije u stanju pružiti novu viziju razvoja. I zato nije čudo što su se svi ti, nekada vrlo ozbiljni antikapitalistički pokreti, potpuno razvodnili, a propast komunizma, kao tipično komunitarističkoga modela, zadao im je posljednji udarac. Zato i mnogi ugledni politolozi i filozofi, koji prognoziraju propast kapitalizma, priznaju (Slavoj Žižek primjerice) da ne znaju što će uslijediti, da o tome nemaju nikakvu ideju. Znaju što treba rušiti, ali ne znaju što nakon toga izgraditi.

Drugi ugrađeni sukob između konstruktivizma i antikonstruktivizma (spontanosti), također u okolnostima uznapredovale faze globalizacije, dobiva na težini. Lord Robbins primjerice kaže: „Bit klasičnog liberalizma je vjerovanje da će, u pogodnom sustavu općih pravila i institucija, nastati spontani odnosi koji također zaslužuju ime poretka, ali koji sami

sebe održavaju i, unutar granica propisanih pravilima, ne zahtijevaju nikakvu detaljnu i specifičnu regulaciju.“⁶ Prema tome proizlazi da bi se i današnja financijska kriza u svijetu mogla, nakon prolaznih teškoća, razriješiti sama od sebe, bez napuštanja modela tržišnoga privređivanja, tj. kapitalizma.

Postoje i mišljenja koja se ne slažu s idejama da bi se krize mogle, pa čak i u liberalizmu, razriješiti spontano pa tako Hayek smatra da će „... ljudske institucije služiti ljudskim svrhama samo ako su bile promišljeno konstruirane u te svrhe.“⁷ Dakle, traži se, ali se i sumnja „u postojanje svemoćne društvene znanosti, koja bi nam omogućila da svjesno kontroliramo društvo kroz neku centraliziranu koordinirajuću agenciju koja izdaje naredbe kako bi se maksimizirala društvena korist.“⁸ Prema tim mišljenjima, tržište i dalje ostaje osnova za rješavanje problema, ali ono svoju aktivnosti mora kombinirati sa svjesnom aktivnošću nekoga konstrukta, a to je u ovome slučaju država. Drugim riječima liberalna, tj. tržišna spontanost nije dovoljna za rješavanje najnovije krize, ona se mora kombinirati ili kontrolirati s jednoga mjesta, a to mjesto, u postojećim društveno-ekonomskim modelima, zauzima država. A kako još nije pronađen model takve kombinacije države i tržišta, koji bi mogao odgovoriti na izazove aktualne svjetske krize, očito je da i za taj drugi ugrađeni sukob liberalizma nije pronađeno rješenje. Problem je u tome što nemogućnost pronalaženja rješenja produbljuje krizu, pa tako i globalnu sigurnost.

Treći konflikt između racionalizma i skepticizma zapravo je izvedenica drugoga. „Skeptični“ tabor uključuje sve one liberalizme koji počivaju na pretpostavci da su moći ljudskoga razuma nedostatne za davanje javnih, definitivnih odgovora na trajna pitanja koja se odnose na ono zbog čega vrijedi živjeti i kojim se svrhama trebamo posvetiti.⁹ Druga strana i dalje tvrdi da je čovjek u biti racionalno biće i da većinom

6 LIONEL ROBBINS, *Political Economy: Past and Present*, Macmillan, London, 1977.

7 FRIEDRICH A. HAYEK, *Law, Legislation and Liberty*, Routledge and Kegan Paul, London, 1973.

8 ROBERT E. GOODIN, *Institutions and their design*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

9 Usp. G. F. GAUS, *n. dj.*, str. 25. – 55.

donosi racionalne odluke, pa će se problemi, na osnovi takvih odluka, rješavati spontano i kompromisom.

To nas dovodi do poveznice između ta tri, još uvijek, neprevladana ugrađena sukoba u ideologiji liberalizma i praksi liberalne demokracije, zasnovane na tržišnim načelima, i globalne sigurnosti. Prije je rečeno da su mnoga žarišta globalne nesigurnosti zasnovana upravo na sukobu između države i tržišta. Karakteristika svih tih žarišta je borba individualnoga protiv kolektivnoga, pojedinačnoga protiv kolektivnoga interesa. To se događa i u Afganistanu, Iraku, Siriji, pa i u mnogim dijelovima afričkoga kontinenta. Bit je u suprotstavljanju vrijednostima tržišta i liberalnoj demokraciji, ili kako se to tamo shvaća, vesternizaciji. U ovim zemljama ili područjima postoji veliki otpor prema „uvozu“ demokracije zapadnoga tipa pa kada se u to umiješa i pitanje religije, koja je u većini tih zemalja prožeta s državom, to su sve razlozi koji mogu utjecati da ideološko ili bolje rečeno svjetonazorsko sučeljavanje preraste u nasilno ili oružano.

Postavlja se pitanje, kako miroljubivo razriješiti sve te probleme u kojima ima puno vrijednosnih, ekonomskih, religioznih, socioloških, etničkih i drugih prijepora. Neki analitičari¹⁰ tvrde da zapravo jedino liberalizam kao ideologija i liberalna demokracija kao konkretni politički model, utemeljen na tržišnim načelima, posjeduje svojstvo da može uključiti one čije su vrijednosti sukobljene; neki traže individualnost, drugi teže zajednici, neki vjeruju da su vrijednosti objektivne, drugi da su subjektivne, neki su egalitaristi, dok drugi inzistiraju da sloboda mora doći na prvo mjesto. Štoviše, barem o nekim spornim političkim i sigurnosnim pitanjima liberali mogu zagovarati kompromis koji će koristiti svim stranama.

Zbog toga mnogi tvrde da je liberalizam, dakle model zasnovan na tržišnim načelima, sposoban prihvatiti i neka druga načela, pa i ona zasnovana na ideologiji države ako je to put da se postigne miroljubivo zajedničko rješenje. Liberalizam je dakle, iako je utemeljen na tržišnim načelima, sposoban prihvatiti i načela zasnovana na interesima kolektiva,

¹⁰ Usp. *isto*.

tj. države, pa tako kao ideologija kompromisa pridonijeti nekim rješenjima, tj. prihvatiti i kompromis između države i tržišta ako je to u jednom trenutku optimalan izlaz. Takav je kompromis primjerice pomogao NR Kini da postane svjetska ekonomska i politička sila, pomogao je i Rusiji, Turskoj i ostalim brzorastućim ekonomijama grupe BRIC i TIMBI¹¹ da postanu za duže vrijeme vodeće ekonomske sile u svijetu. A uz ekonomsko značenje uvijek ide i političko, pa i sigurnosno.

4. Prožimanje države i tržišta

Traži se dakle novi model ekonomske kombinacije i političkoga kompromisa među primjenama načela tržišnoga poslovanja čija je osnova individualni interes i uloga države, koja predstavlja zajednički interes. Iako se za tim modelom mukotrпно traga, nekakvo konkretnije rješenje još nije na vidiku i dok je tako raste uloga već, kako se mislilo, prevladanih načina proizvodnje koji se razvijaju na osnovi klasičnih proizvodnih čimbenika, a to je prije svega jeftina radna snaga, obilje zemlje i široko tržište. Na toj osnovi su se upravo i razvile mnoge zemlje tzv. brzorastućih ekonomija kao što su navedene zemlje grupacija BRIC i TIMBI. Sve te zemlje imaju veliko unutrašnje tržište i obilje jeftine radne snage na što se onda veže sljedeći čimbenik proizvodnje, a to je kapital čija je posljedica ulaganje viškova kapitala, pa i virtualnoga, iz zapadnih zemalja baš u te zemlje. To će trajati sve dok se u tim beskrajnim raspravama ne pronađe nov način proizvodnje, na osnovi kombinacije tržišnih i kolektivnih (državnih) načela.

Na sigurnosnome planu to već sada ima sasvim konkretne posljedice. SAD, iako još uvijek najveći sigurnosni čimbenik u svijetu, ne može unilateralno donositi odluke vezane za svjetsku sigurnost što se najbolje vidi na slučaju Sirije, gdje Rusija i NR Kina blokiraju svaku rezoluciju koja bi omogućila vojnu intervenciju u toj zemlji. Dakle, političko značenje tih zemalja raste što znači da one, a i druge zemlje iz te grupe, posebice Turska, postaju snažni sigurnosni čimbenici na svjetskoj razini. I

¹¹ BRIC je kratica za grupu država: Brazil, Rusija, Indija i Kina, a TIMBI za Tursku, Indiju, Meksiko, Brazil i Indoneziju.

to će biti vjerojatno tako sve dok se ne nađe rješenje unutar antinomije država – tržište.

I sigurnosni događaji u Ukrajini zapravo su odraz ove antinomije, iako to tako ne izgleda. Na prvi pogled riječ je o borbi za teritorije i u tome zapravo leži i slabost onih koji se za njih bore. Kada bi bila riječ samo o teritorijima, to bi onda bio sukob na razini sukoba u srednjem vijeku u kojem se točno znalo tko je pobjednik (onaj tko je osvojio tuđu zemlju), a tko poraženi (onaj koji je izgubio zemlju). A ovdje se, unatoč stanju na bojištu, ništa ne zna. Činjenica jest da su proruski separatisti osvojili neke teritorije, a Rusija je aneksirala i Krim, ali to nitko u svijetu ne će priznati. To će sve ostati „siva zona“, kao što je to slučaj u Južnoj Osetiji ili Pridnjestrovlju, što će Rusiji kao državi služiti samo kao adut u pregovorima, u kojoj će ipak logika tržišta (trgovinske sankcije) imati važnu ulogu. Dakle, i jedna i druga strana, i ona koja se vodi logikom tržišta (SAD i EU) i ona koja se vodi logikom osvajanja drugih teritorija, a to je logika države, morat će pronaći za sebe optimalnu kombinaciju primjene logike države i tržišta kako bi je mogle primijeniti u daljnjim pregovorima. To se može odužiti, ali kako se dosad pokazalo logika tržišta (ekonomske sankcije) je uvijek pobjeđivala (SAD – Kuba, EU – Srbija itd.).

Zaključak

Ne treba stoga očekivati brze promjene jer je u nekim mentalitetima nacionalni „ponos“ jači od ekonomske racionalnosti (Grčka: nitko nama ne će diktirati uvjete), što je katkad u povijesti imalo pogibeljne posljedice (Hitlerov i Mussolinijev fašizam), ali današnji razvoj u svjetlu globalizacije ne dopušta ponavljanje takvih događaja. Istina je da ruski predsjednik Putin uživa veliku potporu u Rusiji jer tamo mnogi misle da je upravo prihvaćanje logike tržišta glavni uzrok ruskih (zapravo sovjetskih) teritorijalnih gubitaka nakon okončanja hladnoga rata, pa se nadaju nekakvoj reviziji, ali takvo što se ne može dogoditi u današnjem globaliziranom svijetu, a toga je svjesno i sadašnje rusko rukovodstvo. Na tragu te spoznaje Rusija pokušava primijeniti trenutno za sebe (vjerojatno ne

u budućnosti) optimalnu kombinaciju primjene logike države i tržišta, ustrajavajući na očuvanju sivih zona čime zadovoljava „domoljubnu“ logiku države, tj. teritorija za domaću uporabu, pazeći pritom da ipak previše ne „uzrujava“ partnere na Zapadu. Svjesna je toga da je svjetsko gospodarstvo toliko tržišno povezano, da bi svaka „prejaka“ akcija na državnoj, odnosno teritorijalnoj osnovi, ugrozila i njezin gospodarski razvoj. Neki autori takve aktivnosti Rusije zovu i „hibridnim ratovima“ čime žele reći da se radi o pokušaju teoretskoga prožimanja dviju teorija – dakle realne i liberalne, što bi na praktičnome političkom planu bilo prožimanje unilateralizma s multilateralizmom.

Jedina zasad prava ugroza globalnoj sigurnosti opet dolazi iz logike kriterija države, a to njezini zagovornici, islamski fundamentalisti, i ne skrivaju, a svoje prijetnje temelje na ulozi države, tj. teritorija. Međutim, i oni kombiniraju kriterije države i tržišta u trenucima kada traže velike svote novaca za oslobađanje nekih talaca – logika je da je kriterij tržišta dobar, dok to njima materijalno ide u prilog, ali nije toliko siguran oslonac kada je riječ o pokušaju širenja teritorija tzv. islamske države. Ali i takvi pokušaji imaju svoje granice jer se cijeli svijet, u kojem tržišna logika ipak prevladava, ujedinjuje protiv takvih teritorijalnih prijetnji, što je još jedan pokazatelj da je logika tržišta, uz sve svoje imperfekcije, veća garancija globalnoj sigurnosti nego logika države. To ne znači da se akcije na logikama države i tržišta ne mogu prožimati, pogotovo kada je riječ o sigurnosti čije je učvršćivanje uvijek bilo jedno od osnovnih zadataka svake države. Ali ako se rješenja traže samo na osnovi logike tržišta, a ne na osnovi prožimanja tih dviju logika, izgledi za očuvanje globalne stabilnosti i sigurnosti se bitno smanjuju.

Sve to pokazuje da jedna teorija međunarodnih odnosa, koja je dugo dominirala u teoretskim raspravama, a to je realna teorija, ne može sama dati odgovore na izazove koji se pred međunarodnim odnosima javljaju u ovoj fazi globalizacije, nego se treba optimalno, koliko god je to moguće, kombinirati s mnogim elementima liberalne i neoliberalne teorije kako bi se došlo do što je moguće više optimalnih sigurnosnih rješenja.

Literatura

- CARVER, TERRELL, „Je li ideologija pala zajedno sa 'zidom'“, *Političke ideologije, novi prikaz*, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 55. – 75.
- FREEDEN, MICHAEL (ur.), *Političke ideologije, novi prikaz*, Algoritam, Zagreb, 2006.
- FUKUYAMA, FRANCIS, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- GAMBLE, ANDREW, *The Free Economy and the Strong State*, MacMillan, London, 1998.
- GAUS, GERALD F., „Ideološka dominacija uz pomoć filozofske konfuzije: liberalizam u 20. stoljeću“, MICHAEL FREEDEN (ur.), *Političke ideologije, novi prikazi*, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 25. – 55.
- GOODIN, ROBERT E., *Institutions and their design*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- HAYEK, FRIEDRICH A., *Law, Legislation and Liberty*, Routledge and Kegan Paul, London, 1973.
- HUNTINGTON, SAMUEL, *Sukob civilizacija*, Izvori sutrašnjice, Zagreb, 1998.
- MILLER, DAVID, *The Nation State: a Modest Deffence*, Routledge, London, 1994.
- ROBBINS, LIONEL, *Political Economy: Past and Present*, Macmillan, London, 1977.
- WALTZ, KENNETH, *Theory of International Politics*, McGraw Hill, Boston, 1979.
- VUKADINOVIĆ, RADOVAN, *Međunarodni odnosi od hladnog rata do globalnog poretka*, Agencija za komercijalnu djelatnost, Zagreb, 2001.